

Др Цевад Јузбашић
Др Нусрет Шехић

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА 1875 – 1914. У РАДОВИМА ЈУГОСЛАВЕНСКИХ ИСТОРИЧАРА У ПОСЉЕДЊИХ ДЕСЕТ ГОДИНА*

I. Устанак 1875 – 1878.

Устанак у Босни и Херцеговини 1875 – 1878. године био је догађај од преломног историјског значаја. Отуда сталан интерес историчара за новим освјетљењима ове важне и занимљиве тематике¹⁾

У овом периоду објављени су нови извори о устанку, а низом радњи обрађена су одређена питања везана за овај крупан догађај. И. Кеџмановић објавио је изјаве избјеглица из Босне и Херцеговине у Хрватској и тако је пружена могућност ширем кругу читалаца да упознају социјалне и економске узроке устанка.^{1а)} Грађу о дјелатности одбора за помоћ босанскохерцеговачким устаницима у Обровцу (Сјеверна Далмација) публиковао је Х. Ђурић.²⁾ Објављивањем сјећања дон Стјепана Крешића, С. Марковић ставио је на шири увид податке о босанском устанку на подручју Лив-

* Текст о устанку 1875 – 1878. године, као и дио о Босни и Херцеговини под аустроугарском управом, који је обиљежен поднасловима бројевима 3, 5 и 6, написао је др Н. Шехић, док је др Ц. Јузбашић обрадио материју означену бројевима 1, 2 и 4.

Прилог је објављен на енглеском језику у књизи *The Historiography of Jugoslavia 1965 – 1975*, Београд 1975. 324 – 339.

Кратике: АНОИ (Acta historico-oeconomica Jugoslaviae, Загреб), АНУБИХ (Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине), Гласник АДА (Гласник Архива и Друштва архивиста БиХ, Сарајево), Годишњак БиХ (Годишњак Друштва историчара БиХ, Сарајево), ПР (Преглед, Сарајево), ВВМ (Весник Војног музеја ЈНА, Београд), Прилози ИРП (Прилози Института за историју радничког покрета у Сарајеву), Монографије САН (Српска академија наука, Београд) ХЗ (Хисторијски зборник, Загреб), ЈИЧ (Југословенски историјски часопис, Београд), ИРП (Историја радничког покрета, Београд) ПИС (Прилози за историју социјализма, Београд) ИЗ (Историјски записи, Титоград).

1. Н. Шехић, *Осврт на југословенску историографију о устанку у Босни и Херцеговини 1875-1878. године*, Настава историје, 4, 1975, 226-231.
1. а) И. Кеџмановић, *Изјаве босанских избјеглица о разлозима њиховог бјекства из Босне у августу и септембру 1875. године*, Научно друштво СРБиХ, Грађа XII/9, Сарајево 1964, (Приказ М. Перовић ЈИЧ, 1-2, 1966, 183).
2. Х. Ђурић, *Архивска збирка Владимира Деснице – Прилози раду обровачког одбора и устанку у Босни 1875-1878. АНУБиХ*, Грађа XVII/13, Сарајево 1971, 186 + (2). Приказ: Д. Којовић, Преглед, 12, 1971, 696-699).

на.³⁾ О помоћи херцеговачким устаницима из Далмације говоре забиљешке П. Чингрије, које је објавио Р. Петровић.⁴⁾ О току борби у устанку на подручју Приједора и околине, као и о односу раје и Муслимана у Кључу у току 1876/77. Х. Шкапур пише на основу извора турске провенијенције.⁵⁾ Краћи прилог о реаговању јавности у Србији, Хрватској, Словенији и у Италији на устанак у Босни и Херцеговини објавио је Х. Ђурић.⁶⁾ Д. Павличевић подробно анализира одјек устанка у Хрватској и утврђује да је одатле устаницима долазила значајна и разноврсна помоћ.⁷⁾ Исти аутор у посебном прилогу анализира утицај устанка на привредне прилике у Хрватској и с тим у вези констатује да се он негативно одразио на развој трговине и општу сигурност на граничном подручју.⁸⁾ Павличевић освјетљава односе бана Ивана Мажуранића и А. Старчевића према устанку и констатује да су, изузев А. Старчевића, готово све виђеније политичке личности у Хрватској имале позитиван став према овом догађају и помагале устанике на разне начине.⁹⁾ И прилог Ф. Потребнице указује на помоћ избјеглицама из Босне на подручју Хрватске.¹⁰⁾ О ставовима Народне странке у Далмацији према устанку и питању окупације Босне и Херцеговине пише у оквру једне шире студије Р. Петровић.¹¹⁾ Ј. Грабовац анализира држање политичких фактора у Далмацији према босанскохерцеговачком устанку.¹²⁾ П. Луковић пише о учешћу добровољаца из Словеније у херцеговачком устанку и о акцијама устаника у горњој Херцеговини и у Васојевићима 1875/1876. године.¹³⁾ М. Радоичић у поводу 90-годишњице устанка објавио

3. С. Марковић, *Успомене дон Стјепана Крешинћа из босанског устанка 1875-1878. године*. Гласник АДА X-XI, 1970/71, 411-464.
4. Р. Петровић, *Забиљешке др Пере Чингрије о херцеговачком устанку 1875-1878. године*. Гласник АДА, IV-V, 1965, 357-367.
5. Х. Шкапур, *Приједор и околине у босанском устанку 1875-1878. године*. Годишњак БиХ, XVIII, 1970, 283-307; од истог аутора, *Један прилог о односу раје и муслимана 1876/77. године у Кључу*. »Зборник крајишких музеја, Бања Лука, Бихаћ, Дрвар, Јајце и Приједор« III и IV, 1968/69.
6. Х. Ђурић, *Домаћа и страна јавност према устанку у Босни и Херцеговини 1875-1878. године*. Преглед, 10, 1973, 1251-1261. Од истог аутора, *Једна интересантна личност из времена босанског устанка*. Преглед, IV 1973, 745-750.
7. Д. Павличевић, *Одјек босанског устанка (1875-1878) у сјеверној Хрватској*. Радови, Свеучилиште у Загребу, Институт за хрватску повијест, 4, 1973, 121-196. Резиме на њемачком језику; од истог аутора, *Одбори за помагање и босански пребјези у Сјеверној Хрватској тијekom босанско-херцеговачког устанка 1875 - 1878*, исти издавач, Радови 7, 1975, 219 - 248. Резиме на њемачком језику.
8. Д. Павличевић *Одраз босанскохерцеговачког устанка 1875-1878. године на господарске прилике у Хрватској*, Часопис за савремену повијест, 1, 1971, 91-100. Резиме на енглеском језику.
9. Д. Павличевић, *О држању бана Ивана Мажуранића према босанскохерцеговачком устанку 1875-1878. године*. Тражења, Славонска Пожега, 3, 1970, од истог аутора, *Анте Старчевић, Према босанско-херцеговачком устанку 1875-1878 и Источном питању*, Ревизија, 6, Осиек, 1971, 111-120.
10. Ф. Потребница, *Два писма Ивана Вардијана упућена 1878. године Ивану Кукуљевићу Сакцинском о издржавању учитељског течаја босанских пребјеглица у Пожеги*. Тражења I, Славонска Пожега 1969. 67-69.
11. Р. Петровић, *Национално питање у Далмацији у XIX стољећу* (Народна странка и национално питање 1860 - 1880), Свјетлост, Сарајево 1968, 473 + (3).
12. Ј. Грабовац, *Далмација према ослободилачком покрету херцеговачкобосанске раје*. Могућности, 10. Сплит 1964. 1020-1035.
13. П. Луковић, *Добровољци из Словеније у херцеговачком устанку 1875-1878. године*. ВВМ, 1964, 10, 89-118; *Напади устаника на турске карауле у горњој Херцеговини и у Васојевићима 1875-1876.*) ВВМ 8-9 1963, 179-203.

је књигу у којој је сабрао текстове различите провенијенције, а односе се на развој устанка у Херцеговини и односе устаника са Црном Гором. Књига има много фотоса истакнутих устаничких вођа.¹⁴⁾ У својој анализи устаничког кретања у Санџаку В. Шалипуровић доноси значајне податке и за развој прилика у Босни за вријеме побуне.¹⁵⁾ Неке даље везе са идеолошким предисторијом устанка имају и радови М. Екмечића о Бакуњину и Н. Стипчевића о Мацинију и В. Јовановићу.¹⁶⁾ Преводом на српскохрватски језик Евансовог путописа о Босни у устанку 1875. омогућено је ширем кругу читалаца да се упознају са упечатљивим свједочанством једног савременика о почетку устанка.¹⁷⁾

Живот и рад В. Пелагића, социјалистичког мислиоца и борца, чија је јавна дјелатност знатним дијелом била везана за Босну у устаничким данима, обрађен је у монографијама и краћим прилозима Р. Бесаровића и М. Папића.¹⁸⁾ Публиковано је такође ново издање Пелагићевих списа у три књиге. У трећој књизи објављена је његова историја босанскохерцеговачког устанка и други списи који садрже Пелагићеве погледе и мишљења на низ питања и догађаја босанскохерцеговачке историје као и исцрпну библиографију радова и других написа о В. Пелагићу.¹⁹⁾

II БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ПОД АУСТРОУГАРСКОМ УПРАВОМ 1878 – 1914.

1. Публиковање извора

Период од 1965. до 1975. године обиљежен је плодном активношћу на публикавању извора који се односе на доба аустроугарске управе у Босни и Херцеговини. Главни организатор и носилац ове активности био је Архив Босне и Херцеговине у Сарајеву.

14. М. Радоичић, *Херцеговина и Црна Гора 1875-1878. године*, Савез удружења НОР, Невесиње 1966, 246.
15. Вукоман Шалипуровић, *Устанак у западном делу Старе Србије 1875-1878*. Издање »Вести« Титово Ужице, 1968, 151.
16. М. Екмечић, *Бакуњин као побуњени интелектуалан*, Филозофија, Београд 1971, 1-2, 42, и чланак др Никше Стипчевића, *Ђузепе Мацини и Владимир Јовановић*. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд 1972, 3-4.
17. А. Еванс, *Кроз Босну и Херцеговину пешке током побуне августа и септембра 1875*. Веселин Маслеша, Сарајево 1965, 192 + (1).
18. Р. Бесаровић, *Васо Пелагић – живот и рад*, Свјетлост, Сарајево 1969. Треће нешто допуњено издање 200; од истог аутора, *Трећи период дјеловања Васе Пелагића у свјетлу докумената аустроугарске окупационе управе*. – Гласник АДА, VII-IX, 1968/69. 11-127; *Дјеловање Косте Угринића у свјетлу докумената аустроугарске окупационе управе у Босни и Херцеговини*, Гласник 1964-1965, IV-V, 1965, 189-208. – Митар Папић, *Пелагић и о Пелагићу*, НИП, Задругар, Сарајево 1969, 198; од истог аутора, *Васо Пелагић – поводом јубилеја*, Преглед, 4 – 5, 1969, 451 – 464.
19. В. Пелагић, *Изабрана дјела I-III*, Избор и редакција С. Мићановић (I), М. Папић (II) и Р. Бесаровић (III), »Веселин Маслеша«, Сарајево 1971, 389 (I), 242 (II) и 289 (III).

Б. Гаврановић је објавио документа аустроугарског министарства иностраних послова која се односе на окупацију Босне и Херцеговине 1878. године.¹⁾ Опсежан елаборат о финансијској проблематици Босне и Херцеговине у првим годинама окупације публиковао је Ф. Хауптман (F. Hauptmann)²⁾ Он је такође приредио и објавио изворно грађу аустроугарске провенијенције која се односи на покрет Муслимана за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију.³⁾ У вези са аутономном борбом босанскохерцеговачких Срба И. Кеџмановић је публиковао један меморандум руском цару из 1902. године.⁴⁾ Х. Капиџић је отпочео са објављивањем најзначајнијих извора за аграрне односе у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе. Публиковани документи потичу из првих година окупације.⁵⁾ Х. Капиџић је наставио и са публикавањем аустроугарских докумената која се односе на аустроугарску политику и прилике у Босни и Херцеговини пред први свјетски рат.⁶⁾ Исти аутор је такође објавио аустроугарске изворе који освјетљавају политику управе на плану научне дјелатности и пружају податке о положају и раду научних институција у Босни и Херцеговини.⁷⁾ Р. Бесаровић је публиковао грађу, претежно аустроугарске провенијенције, о култури и умјетности у Босни и Херцеговини.⁸⁾

К. Исовић је наставио са издавањем архивске грађе која се односи на раднички покрет.⁹⁾ Такође публикована је и хронологија радничког покрета Босне и Херцеговине.¹⁰⁾

- 1) Б. Гаврановић, *Босна и Херцеговина у доба аустроугарске окупације 1878. године* АНУ-БиХ, Грађа XVIII-14, Сарајево 1973, 386.
- 2) Ф. Хауптман, *Меморандум шефа финансијског одјељења босанскохерцеговачке Земалске владе Пленкера о финансијској проблематици Босне и Херцеговине у првим годинама аустроугарске окупације*, Гласник АДА, VIII – IX, 1968/69, 511 – 575.
- 3) *Борба Муслимана Босне и Херцеговине за вјерску и вакуфскомеарифску аутономију*. Сабрао и уредио Ф. Хауптман, Архив СР БиХ, Грађа III, Сарајево 1967, 674. (приказ М. Хаџијахић, Преглед 3. 1968, 295 – 299, Х. Капиџић, Годишњак БиХ XVII 1969, 449 – 455 и Н. Шеџић, Прилози ИРП Сарајево 6, 1970, 265 – 269).
- 4) И. Кеџмановић, *Једна епизода из борбе Босне и Херцеговине за црквено-школску аутономију – Меморандум босанскохерцеговачких Срба руском цару*, Гласник АДА IV – V, 1965, 369 – 396.
- 5) *Аграрни односи у Босни и Херцеговини (1878 – 1918)*, Редактор: Хамдија Капиџић, Архив БиХ, Грађа V, Сарајево 1969, 192. (Приказ И. Хаџибеговић, Годишњак БиХ XIX, 1973, 315 – 317).
- 6) Х. Капиџић, *Аустроугарске централне власти и омладински покрет у Босни и Херцеговини непосредно послје сарајевског атентата*, Гласник АДА, IV – V, 1965, 397 – 461; исти, *Исписи из бечких архива о предисторији првог свјетског рата*, Гласник АДА, X – XI 1970/71, 465 – 537; исти, *Исписи из бечких архива – Прилози политичкој историји Босне и Херцеговине*, Гласник АДА XII – XIII, 1972/73, 275 – 310.
- 7) *Научне установе у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе*, сабрао и уредио Х. Капиџић, Архив БиХ, Грађа VI, Сарајево 1973, 556; Х. Капиџић, *Извјештај др Карла Пача о Могорјелу*, Гласник АДА VII, 1967, 571 – 618.
- 8) *Култура и умјетности Босне и Херцеговине под аустроугарском управом*. Редактор Р. Бесаровић, Архив БиХ, Грађа IV, Сарајево 1968, 790 + (2) (Приказ Б. Чулић, библиотекарство, Сарајево 1969, 1 – 2, 75 – 78 Х. Капиџић, Гласник АДА VIII – IX, 1968/69, 575 – 582).
- 9) *Генерални штрајк у Босни и Херцеговини 1906. године*, Избор редакција и превод К. Исовића, Архив СРБиХ, Грађа том II, књ. 2, Сарајево 1966, 614 (Приказ И. Хаџибеговић, Прилози ИРП Сарајево, 3, 1967, 267 – 275 А. Хаџириновић, Прилози за историју социјализма, бр. 4, Београд 1967, 627 – 633); *Раднички покрет у Босни и Херцеговини 1907. године* приредио К. Исовић, Архив БиХ, Грађа VII, Сарајево 1975.
- 10) *Хронологија радничког покрета Босне и Херцеговине до 1941. године*, Свјетлост и Институт за историју радничког покрета Сарајево, 1971, 611 + (1).

2. Општа проблематика

У бројним радовима поклоњена је велика пажња изучавању различитих проблема историјског развика Босне и Херцеговине од окупације до првог свјетског рата.

Питање формулисања основних интенција аустро-угарске босанске политике у вези са бакланском политиком Двојне Монархије предмет је једне расправе Ф. Хауптмана.¹¹⁾ Исти писац је наставио и своја истраживања улоге Заједничког министарства финансија у склопу институција Монархије, освјетљавајући његов значај у формирању аустроугарске политике према Албанији уочи критске кризе. У оквир ове проблематике спада и рад Х. Капицића, који третира питање припрема 1895/96. године за евентуалну аустроугарску окупацију горњег Полимља и продирање до албанског етничког подручја.¹²⁾ На аустроугарску балканску политику у доба кризе 1912/13. односи се и један чланак Џ. Јузбашића.¹³⁾

Проблематика државно-правних односа и положаја Босне и Херцеговине била је предмет пажње неколико аутора. О контраверзама између мјеродавних фактора у Монархији након окупације око утврђивања и озакоњења основних принципа управљања Босном и Херцеговином писао је Џ. Јузбашић.¹⁴⁾ Дискусије о државноправном положају Босне и Херцеговине на заједничком министарском вијећу у вези са покушајима анексије приказао је Х. Капицић, а у посебном раду исти аутор је резимирао своја истраживања проблематике државноправног положаја Босне и Херцеговине за цијело раздобље аустроугарске управе.¹⁵⁾ Карактер правног положаја Босне и Херцеговине, као и њен правни систем били су предмет пажње М. Имамовића.¹⁶⁾ У историјско-правну тематику спада и рад В. Спаића о нас-

- 11) Ф. Хауптман, *Андрашијева политичка баштина и босанска политика Аустро – Угарске након окупације*, Радови Филозофског факултета у Сарајеву VI, 1971, 445 – 460. Резиме на њемачком језику.
- 12) Ф. Хауптман, *Улога Заједничког министарства финансија у формирању аустроугарске политике према Албанији уочи кретске кризе*, Радови Филозофског факултета у Сарајеву, IV, 1968, 35 – 45. Резиме на њемачком језику. Х. Капицић, *Припреме за аустроугарско продирање у албанско етничко подручје из Новопазарског Санџака*, Радови Филозофског факултета у Сарајеву, VI, 1971, 415 – 430. Резиме на њемачком језику.
- 13) Џ. Јузбашић, *О неким питањима аустроугарске политике према уређењу привредних односа у Македонији и на Балкану за вријеме кризе 1912/13. године*, Прилози ИРП Сарајево, V, 1969, 165 – 196. Резиме на енглеском језику.
- 14) Џ. Јузбашић, *О настанку паралелног аустријског и угарског закона о управљању Босном и Херцеговином из 1880. године*. Радови, АНУБиХ XXXII/11, 1967, 163 – 196. Резиме на њемачком језику; Од истог аутора, *О проблему утврђивања и озакоњења основних принципа управљања Босном и Херцеговином на почетку аустроугарске окупације*, Прилози ИРП Сарајево, IV, 1968, 83 – 87. Резиме на енглеском језику.
- 15) Х. Капицић, *Дискусија о државноправном положају Босне и Херцеговине за вријеме аустроугарске владавине (Покушаји анексије)*, Гласник АДА, IV – V, 1965, 133 – 188; Од истог аутора, *Положај Босне и Херцеговине за вријеме аустроугарске управе (државно-правни односи)*, Прилози ИРП Сарајево, IV, 1968, 59 – 81. Резиме на енглеском језику.
- 16) М. Имамовић, *Правни положај Босне и Херцеговине 1878 – 1908. године*, Преглед, 12, 1971, 583 – 598. Од истог аутора, *Правни систем и законодавство Босне и Херцеговине*, Анали Правног факултета у Београду, 1 – 3, 1972, 239 – 247. Резиме на руском, енглеском и француском језику; *Сеоске општине у Босни и Херцеговини 1878 – 1914*. Зборник »Обичајно право и самоуправе на Балкану и у сусједним земљама«, Посебна издања Балканолошког института, 1, 1974, 243 – 254. Резиме на француском језику; *Питање политичког представљања домаћег становништва у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе*, Правна мисао, Сарајево бр. 7 – 8/1975, 36 – 42.

љедноправним обичајима у Босни и Херцеговини након аустроугарске окупације.¹⁷⁾ Освјетљавање појединих питања у вези са устанком у Херцеговини 1882. године и даље привлачи пажњу истраживача.¹⁸⁾ О борби Муслимана и Срба за вјерско-просвјетну аутономију објављено је више радова. Неки од њих представљају краће прилоге¹⁹⁾ или третирају наведена питања у склопу шире проблематике.²⁰⁾ Детаљније је анализиран програм покрета Муслимана, као и преговори које је њихово водство водило 1901. године са представницима Земаљске владе у раду Н. Шехића. Исти аутор је обрадио и мјере Калајевог (Kállayevog) режима на сузбијању поменутог покрета.²¹⁾ В. Богичевић је посветио један свој рад анализи облика сарадње српске и муслиманске опозиције почетком XX вијека у борби за политичку аутономију Босне и Херцеговине.²²⁾

У оквиру изучавања националних односа у Босни и Херцеговини обрађена је посебна пажња проблему националног идентитета босанскохерцеговачких Муслимана, и то специјално у радовима В. Јокановића, Е. Реџића и М. Хаџијахића.²³⁾ При томе су поменути аутори третирали и одређена питања из политичког развоја Муслимана у доба аустроугарске владавине. Тако је М. Хаџијахић дао један шири преглед политичког и културног развоја Муслимана у поменутом временском раздобљу, кори-

-
- 17) В. Спаић, *Насљедноправни обичаји у Босни и Херцеговини након аустроугарске окупације*, Радови АНУБиХ, XXXII/11, 1967, 53 – 101. Резиме на француском језику.
- 18) Н. Капидџић, *Der Aufstand in der Herzegovina im Jahre 1882 mit Hinblick auf die Einflüsse aus Bulgarien, Etudes Balkaniques*, II – III, Софија 1965, 179 – 192. Б. Бабић, *О једној добровољачкој чети у херцеговачком устанку 1882. године*, Историјски записи 1 – 2, 1970, 141 – 146.
- 19) Х. Темерлић, *Алибег Фирдус – Борба Муслимана за вјерско-просвјетну аутономију*, у књизи: *Југословенски народи пред први светски рат*, посеб. издања САН ЦДВИ/61, Београд 1967, 877 – 885. Резиме на њемачком језику; И. Кеџмановић, *Аутономна борба Срба Босне и Херцеговине*, у истој књизи, 341 – 349. Резиме на француском језику.
- 20) В. Ћ. Деган, *Међународноправно уређење положаја Муслимана са освртом на уређење положаја других вјерских и народносних група на подручју Југославије*, Прилози ИРП Сарајево, 8, 1972, 55 – 104. Резиме на енглеском језику.
- 21) Н. Шехић, *Покрет Муслимана за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију у свјетлу преговора са Земаљском владом за Босну и Херцеговину 1901. године*. Прилози Института за историју у Сарајеву 9/1, 1973, 97-16]. Резиме на енглеском језику; од истог аутора, *Мјере Калајева режима у Босни на сузбијању аутономног покрета Муслимана*, Годишњак БиХ XX, 1974, 137 – 181. Резиме на енглеском језику.
- 22) В. Богичевић, *«Дулуси – хумајун хазретни шерифи»*. Прилог борби Муслимана и Срба за политичку аутономију Босне и Херцеговине, Годишњак БиХ XVII, 1969, 315 – 340. Резиме на њемачком језику.
- 23) В. Јокановић, *Елементи који су кроз историју дјеловали позитивно и негативно на стварање бошњаштва као националног покрета*, Преглед 1968, 8, 137 – 163 и 9, 241 – 263; Е. Реџић, *Kálays bosnische Politik. Kálays These über die «bosnische» Nation* ОН 5, 1965, 367 – 379; Ђд истог аутора, *О посебности босанских Муслимана у његовој књизи Токови и отпори*, Свјетлост, Сарајево 1970, 80 – 123, (критика К. Суљевић Преглед 9, 1970, 266 – 274, М. Хаџијахић, *Од традиције до идентитета, (Генеза националног питања босанских Муслимана)* Свјетлост, Сарајево 1974, 262. (приказ Н. Дураковић, *Опредјељења*, Сарајево 1974, 10 – 11, 202 – 205 М. Имамовић, Преглед 7 – 8, 1975, 975 – 978. и Ф. Слиичевић, Прилози Института за историју у Сарајеву, 10/2. 1975).

стећи се уз то и новим подацима.²⁴⁾ Кратак осврт на националне односе у овом периоду дао је и Н. Бабић.²⁵⁾

Хрватска политика у Босни и Херцеговини од окупације до првог свјетског рата први пут је цјеловито изложена у студији М. Грос²⁶⁾. Овај рад послужио је М. Грос као основ за синтетичке текстове о хрватској политици у Босни и Херцеговини у оквиру њених других дјела.²⁷⁾ Осим тога, М. Грос је, обрађујући хрватску политику великоаустријског круга око престолонаследника Фране Фердинанда, уједино приказала и политику тог круга према Босни и Херцеговини.²⁸⁾ Политички развитак босанскохерцеговачких Хрвата био је предмет истраживања и Л. Баковића, који је објавио посебан чланак о питању оснивања Хрватске католичке удруге у Босни и Херцеговини. Овај рад је из оквира његове докторске дисертације о формирању политичких странака код босанскохерцеговачких Хрвата.²⁹⁾ Исти аутор се у једином краћем прилогу бави и контактима између ђаковачког бискупа Ј. Штросмајера и сарајевског надбискупа Ј. Штадлера.³⁰⁾

Прилике пред анексију и политичка кретања код босанскохерцеговачких Срба обрађиване су у радовима М. Имамовића, М. Трнинић и В. Богићевића. М. Имамовић је из оквира своје дисертације о правном положају и унутрашњем политичком развоју Босне и Херцеговине за вријеме аустроугарске управе објавио посебан рад о оснивању и програму Српске народне организације 1907. године.³¹⁾ О улози листа »Отаџбина« као политичке трибине Петра Кочића и његове радикално-опозиционе групе пише М. Трнинић,³²⁾ док се В. Богићевић бави афером која је настала поводом чланка »Барут мирише« објављеног у истоименом листу.³³⁾

24) Ibidem.

25) Н. Бабић, *Босна и Херцеговина у концепцијама грађанских политичких снага и Комунистичке партије Југославије до 1941. године*, Прилози ИРП Сарајево, 3, 1967, 7 – 45. Резиме на енглеском језику. Исти рад објављен је и у књизи Н. Бабића, *На путовима револуције – Чланци и расправе*, Свјетлост, Сарајево 1972, 9 – 63.

26) М. Грос, *Хрватска политика у Босни и Херцеговини од 1878. до 1914*, ХЗ XIX – XX, 1968, 9 – 68. Резиме на њемачком језику.

27) Ј. Шидак, М. Грос, И. Караман, Д. Шепић, *Повијест хрватског народа 1860 – 1914*, Загреб 1968, 193 – 196, 257 – 259, 297 – 302. М. Грос, *Повијест правашке идеологије*, Загреб 1973, 322 – 325, 356 – 359, 381 – 383, 409 – 410.

28) М. Грос, *Хрватска политика великоаустријског круга око Фране Фердинанда*, Часопис за савремену повијест, 2, 1970, 9 – 74. Резиме на њемачком језику.

29) Л. Баковић, *Оснивање »Хрватске католичке удруге« у Босни и Херцеговини*, Годишњак БиХ, XV, 1966, 135 – 158. Резиме на њемачком језику. Од истога аутора, *Формирање политичких странака код босанскохерцеговачких Хрвата*, Сарајево 1969, 353, (Рукопис докторске дисертације).

30) Л. Баковић, *Из кореспонденције Штросмајер-Штадлер 1891 – 1900. године*, Годишњак БиХ XVI, 1967, 267 – 275.

31) М. Имамовић, *Оснивање и програм Српске народне организације у Босни и Херцеговини 1907. године*, Историја XX века, Зборник радова XII 1972, 85 – 105. Резиме на њемачком језику: од истога аутора, *Правни положај и унутрашњеполитички развој Босне и Херцеговине од 1878 до 1914. године*, Београд 1971, 573. (Рукопис докторске дисертације).

32) М. Трнинић, Ђурић, *»Отаџбина« – Кочићева трибина*, Радови АНУБиХ XXXVIII/13, 1970, 283 – 341. Резиме на њемачком језику;

33) В. Богићевић *Афера »Барут мирише« 1908. године*, Годишњак БиХ, XV, 1966, 79 – 108. Резиме на њемачком језику.

Развитак Јевреја у доба аустроугарске управе приказан је у оквиру једне јубиларне публикације посвећене 400-годишњици доласка Јевреја у Босну и Херцеговину.³⁴⁾

Анексија Босне и Херцеговине 1908. године и политичка збивања у вези с њом и даље су предмет изучавања југословенских историчара. Тако се А. Раденић позабавио експанзионистичким и ратним плановима аустроугарских милитаристичких кругова против Србије.³⁵⁾ О држању Црне Горе и њеног јавног мњења за вријеме анексионе кризе и о припремама за дизање устанка у источној Херцеговини пише Р. Јовановић³⁶⁾. Н. Мартиновић се такође бави реаговањем црногорске јавности на анексију, а Ј. Миличевић и Ј. Јовановић пишу о расположењу јавности у Београду и о акцијама против анексије.³⁷⁾

Збивања у Босни и Херцеговини од завршетка анексионе кризе до атентата Богдана Жерајића приказао је М. Живановић на основу извјештаја дипломатских представника Француске у Аустро-Угарској.³⁸⁾

Аустроугарска политика на плану употребе званичног језика и писма и особито улога језичког питања у дјелатности Босанскохерцеговачког сабора предмет је обраде у књизи Ц. Јузбашића³⁹⁾, О утицају балканских ратова на рад Босанскохерцеговачког сабора пише Р. Фестић⁴⁰⁾ О приликама у Босни и Херцеговини непосредно прије избијања првог свјетског рата, посебно о расположењу становништва и плановима Србије за покретање устанка расправља М. Екмечић у својој опсежној студији о ратним циљевима Србије 1914. године.^{40а)}

34) *Споменица 400 година од доласка Јевреја у Босну и Херцеговину*, Сарајево 1966, 364. У овој публикацији пишу: Х. Камхи, *Јевреји у привреди Босне и Херцеговине*, 55 – 70; Т. Крушевац, *Друштвене промене код босанских Јевреја за аустријског времена*, 71 – 97; Ј. Хахамовић, *Ашкенази у Босни и Херцеговини*, 141 – 153; Ј. Конфорти, *Јевреји у унутрашњости Босне и Херцеговине*, 131 – 140; Х. Камхи, *Јеврејска публицистика у Босни и Херцеговини*, 167 – 172. и А. Пинто, *Јеврејска друштва у Сарајеву*, 173 – 188. (Приказ публикације М. Папић, Библиотекарство, Сарајево 1966, 4, 99.)

35) А. Раденић, *Аустроугарски планови против Србије у вези са анексијом Босне и Херцеговине*, у књизи: *Југословенски народи пред први светски рат*, посеб. изд. САН, CDXVI/61, Београд 1967, 789 – 817. Резиме на њемачком језику

36) Р. Јовановић, *Црна Гора и источна Херцеговина за вријеме анексионе кризе (1908 – 1909)*, у књизи: *Југословенски народи пред први светски рат*, посеб. изд. САН, CDXVI/61, Београд 1967, 289 – 313. Резиме на француском језику.

37) Н. Мартиновић, *Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине*, у књизи: *Југословенски народи пред први свјетски рат*, посеб. изд. САН, CDXVI/61, Београд 1967, 497 – 512. Резиме на њемачком језику. Ј. Миличевић, *Јавност Београда према анексији Босне и Херцеговине*, у истој књизи, 549 – 573. Резиме на њемачком језику. Ј. Јовановић, *Мисија дра Радована Кошутића у Русији поводом анексије Босне и Херцеговине*, *Годишњак БиХ*, XVII, 1969, 439 – 447.

38) М. Ж. Живановић, *Извештаји дипломатских представника Француске у Аустро-Угарској о догађајима у Босни и Херцеговини од завршетка анексионе кризе (марта 1909) до атентата Богдана Жерајића (јуна 1910)*, *Историјски часопис XVIII*, 1971, 451 – 490.

39) Ц. Јузбашић, *Језичко питање у аустроугарској политици у Босни и Херцеговини пред први свјетски рат*, Сарајево 1973, 133. (Приказ М. Имамовић »Одјек« бр. 20, Сарајево 15 – 31. октобар 1974, 21).

40) Р. Фестић, *Одрас балканских ратова на рад босанског Сабора*, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, XVI – XVII, 1968/1969, 411 – 425.

40а) М. Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, СКЗ, Београд 1973, 550.

Х. Крешевљаковић је посветио посебну монографију Сарајеву у доба аустроугарске управе, а у оквиру монографија о Зеници и Рогатици приказан је економско-друштвени развитак односно политичка збивања у тм градовима у поменутом раздобљу. У ову тематику спада и прилог Љ. Младеновић о освајању Сарајева 1878. године.⁴¹⁾

Извјестан број раније публикованих чланака и расправа Х. Капицића, посвећених прошлости Босне и Херцеговине под аустроугарском управом, сабран је и поновно објављен у посебној књизи⁴²⁾

3. »Млада Босна« и сарајевски атентат 1914.

Атентат на аустроугарског надвојводу Фердинанда 28. јуна 1914. године, а посебно позадина тог догађаја и даље привлачи пажњу историчара, што потврђују нове монографије, расправе и други прилози о том питању.

Д. Љубибратић, који је савременик догађаја објавио је поводом педесетогодњице сарајевског атентата књигу о »Младој Босни« и сарајевском атентату у свјетлу догађаја који су слиједили од анексије Босне и Херцеговине 1908. године. Књига садржи исцрпну библиографију о догађајима везаним за сарајевски атентат и организацију »Млада Босна«.⁴³⁾ Постојећој литератури о сарајевском атентату придружило се обимно дјело из пера В. Дедијера, у којој су, поред нових података, дата и нека нова тумачења тог догађаја.⁴⁴⁾ Раније објављена библиографија о сарајевском атентату Н. Тришића допуњена је новим библиографским јединицама и објављена у посебном издању.⁴⁵⁾ Књига С. Мићановића о сарајевском атентату упознаје читаоца на популаран начин о том догађају и оцртава главне актере догађаја.⁴⁶⁾ Краћим прилозима обрађени су разни аспекти прилика и догађаја који су у најужој вези са сарајевским атентатом. Тако Б. Кризман освјетљава околности у којима је Хрватски сабор дочекао вијест о сарајевском атентату.⁴⁷⁾ О становишту Seton Watsona према сарајевском

41) Х. Крешевљаковић, *Сарајево за вријеме аустроугарске управе* (1878-1918), Архив града Сарајева, 1969, 154. (Приказ Х. Ђурић, Библиотекарство, Сарајево 1969, 3-4, 143-144). В. Косорић, *Рогатица под аустроугарском управом*, у књизи *Рогатица*, Свјетлост, Сарајево 1966, 207 + (1); М. Бјеловитић, *Зеница и њена околина - Економско-географска студија*, Дјела АНУБиХ, XXXI/18, Сарајево 1968, 214. Љ. Младеновић, *Освајање Сарајева 1878. г. - Свједочанства очевидаца*, Прилози за проучавање историје Сарајево, II, 1966, 253-264.

42) Х. Капицић, *Босна и Херцеговина под аустроугарском управом, (Чланци и расправе)*, Свјетлост, Сарајево 1968, 397 + (3). (Приказ Ц. Јузбашић »Ослобођење«, бр. 7390, Сарајево 28.12.1968, и Ј. Јовановић, Гласник АДА, VIII-IX, 1968 (69, 587-592).

43) Д. Љубибратић, *Млада Босна и сарајевски атентат*, Музеј града Сарајева 1964, 301 + (3).

44) В. Дедијер, *Сарајево 1914*, Просвета, Београд 1966, стр. 1066 + (6). (Приказ Б. Кризман, Преглед, Сарајево 9, 1967, 261-277).

45) Н. Ђ. Тришић, *Сарајевски атентат у свјетлу библиографских података*. Допуне (1954-1964). Бранко Чулић, Музеј града Сарајева 1964, 527 + (4).

46) С. Мићановић, *Сарајевски атентат*, Свјетлост, Загреб, 1965, 224. Кол. Библиотека Времплов (Приказ: В. Тришић, Гласник АДА VI, 1966, 369-370).

47) Б. Кризман, *Хрватски сабор и сарајевски атентат 1914. године у: Југословенски народи пред први свјетски рат*. Посебна издања САН, CDXVI/61, Београд 1967, 351-367, Резиме на енглеском језику.

атентату и догађајима који су из њега произашли пише К. Милутиновић⁴⁸).

У поводу шездесетогодишњице сарајевског атентата у Сарајеву организиран је Округли сто на тему о »Младој Босни« на коме су изнесене извјесне оцјене о постојећој литератури на тематiku »Млада Босна« и сарајевског атентата и иницирани одређени проблеми у вези са даљом обрадом омладинског покрета и сарајевског атентата.⁴⁹)

Учесници и савременици догађаја везаног за сарајевски атентат и даље налазе повода да својим монографијама, већим и мањим прилозима, освјетле и допуне постојећу литературу која се односи на дјелатност »Младе Босне« и на сарајевски атентат. Указује се у тим прилозима и на одређене промашаје или погрешке у објављеној литератури. Такав значај имају радови Ц. Ђ. Поповића.⁵⁰) О личности Б. Жерајића, који се сматра духовним претечом сарајевских атентатора В. Машић пише на основу својих сјећања.⁵¹) Књижевна дјелатност припадника омладинског револуционарног круга »Млада Босна« обрађена је у исцрпној студји П. Палавестре.⁵²)

4. Привредна историја

Бројни прилози посвећени су специјално економским темама, мада је ова проблематика налазила мјесто и у другим радовима. При томе је главна пажња усредсређена на питања из области економске политике. Ф. Хауптман је документовано приказао Калајеву индустријску политику и освјетлио методе којима је крајем XIX вијека стварана индустрија у Босни и Херцеговини.⁵³) О развитку индустрије у доба аустроугарске управе писао је и К. Хреља,⁵⁴) док је оснивање и дјелатност Трговачке и обртничке коморе за Босну и Херцеговину било предмет истраживања Б. Мађара.⁵⁵)

48) К. Милутиновић, *R. W. Seton Watson и сарајевски атентат*, Радови АНУБиХ, XXXV/12, 1970, 239 – 283. Резиме на енглеском језику.

49) *Округли сто о Младој Босни*, Преглед, Сарајево 7 – 8 1974, 711 – 854.

50) Ц. Ђ. Поповић, *Око сарајевског атентата – критички осврти и напомене*, Свјетлост, Сарајево 1969, 242 + (2). Од истог аутора су и слиједећи радови: *Сарајевски Видовдан 1914. Доживљаји и сећања*. Београд 1969, 119 (Приказ: Ј. Литричин, ЈИЧ 3 – 4, 1970, 225.); *Владимир Гајиновић и сарајевски атентат* *Годишњак БиХ*, XV, 1966, 109 – 134. Резиме на њемачком језику; *Аписов повјерљиви рапорт*, Преглед, Сарајево, 7 – 8, 1964, 81 – 95; *Млада Босна*, Преглед, 4, 1965, 368 – 373.

51) В. Машић, *Жерајићев атентат и оснивање »Књижевног југа«*, Задарска ревија, Задар, 3, 1965, 229 – 231.

52) П. Палавестра, *Књижевност Младе Босне*, I – II, Сарајево, 300 + (3) и 414 + (1)

53) Ф. Хауптман, *Босанске финансије и Калајева индустријска политика*, Гласник АДА XII – XIII, 1972/73, 59 – 84.

54) К. Хреља, *Развој индустрије у Босни и Херцеговини до другог свјетског рата*, Acta historico-ecologica Jugoslaviae, I, Загреб 1974, 17 – 35. Резиме на њемачком језику. (Приказ Ф. Мирошевић, *Настава историје*, 4, 1974, 258 – 259).

55) Б. Маџар, *Почети организовања босанскохерцеговачке привреде и оснивање Трговачке и обртничке коморе у Босни и Херцеговини*, Гласник АДА X – XI, 1970/71, 345 – 368; од истог аутора, *Дјеловање Трговачке и обртничке коморе за Босну и Херцеговину од оснивања 1909 до краја аустроугарске управе*, Гласник АДА XII – XIII, 1972/73, 201 – 238

Интересовање престолонаследника Фрање Фердинанда у годинама пред први свјетски рат за питања у вези са експлоатацијом босанско-херцеговачких шума предмет је једног рада Б. Беговића.⁵⁶⁾ Џ. Јузбашић је обрадио аустро-угарску политику у вези са изградњом жељезница у Босни и Херцеговини до краја Калајеве управе, при чему окосницу његове студије чини анализа сукоба између интереса Аустрије и Угарске.⁵⁷⁾ Проблемима око финансирања великог програма изградње жељезница пред први свјетски рат посветио је једну своју расправу Ф. Хауптман.⁵⁸⁾ Тежиште једног посебног рада Џ. Јузбашића је на освјетљавању карактера аустроугарских економских супротности у Босни и Херцеговини почетком XX вијека и њеном привредном положају у Монархији.⁵⁹⁾ Из оквира ове тематике је и рад Л. Ђаковића о сукобу између аустријских и угарских интереса око питања финансирања откупа кметова.⁶⁰⁾

Аграриом питању у Босни и Херцеговини, које је било централизи економски и друштвено-политички проблем земље, посвећено је неколико радова, као и политичким и социјалним гигањима која су била у вези са аграријом односима. Тако је Х. Капицић сажето приказао политику аустроугарске управе у односу на рјешавање аграријом питања и освојетлијом мјере које је она предузимала на том подручју.⁶¹⁾ Ф. Хауптман је посветио једну расправу проблему уређења земљишних односа у вези са аустроугарском колонизацијом политиком и почецима насељавања страних сељака у Босни и Херцеговини, а у другом раду исти аутор је анализирао положај босанскохерцеговачког феудалног земљопосједника – аге с обзиром на развитак капиталистичке привреде.⁶²⁾ Развитак задругарства и политика

- 56) Б. Беговић, *Аустријски престолонаследник Франц Фердинанд и босанскохерцеговачке шуме у свјетлу архивске грађе*, Гласник АДА, XII – XIII, 1972/73, 85 – 120.
- 57) Џ. Јузбашић, *Изградња жељезница у Босни и Херцеговини у свјетлу аустроугарске политике од окупације до краја Калајеве ере*, АНУБиХ, Дјела XLVIII/28, Сарајево 1974, 285. Резиме на њемачком језику; (приказ Б. Којић АХОИ II 1975, 144 – 152) од истог аутора, *Питање жељезничке везе Монархије са Истоком у аустроугарској политици градње прикључних жељезничких линија у правцу Босне после Берлинског конгреса*, Прилози ИРП Сарајево, 7, 1971, 49 – 82. Резиме на енглеском језику; *Проблеми аустроугарске саобраћајне политике у Босни и Херцеговини после окупације и изградња жељезничке линије Босански Брод – Сарајево*, Годишњак БиХ XIX, 1973, 96 – 138. Резиме на француском језику; *Аустроугарски планови изградње стратешких жељезница на Балкану уочи кретске кризе и изградња жељезничке пруге према Боки Которској, Требињу и Дубровнику*, Прилози ИРП Сарајево, 8, 1972, 11 – 31. Резиме на енглеском језику.
- 58) Ф. Хауптман, *Финансирање босанскохерцеговачког жељезничког програма из године 1913*, Радови Филозофског факултета у Сарајеву, I 1963, 119 – 137. Резиме на њемачком језику.
- 59) Џ. Јузбашић, *Извјештај Хермана фон Саутера о односима Босне и Херцеговине и Монархије у свјетлу аустро-угарских економских супротности*, Годишњак БиХ XVIII, 1970, 45 – 104. Резиме на њемачком језику.
- 60) Л. Ђаковић, *Привилегована аграрна и комерцијална банка за Босну и Херцеговину*, Гласник АДА, VI, 1966, 143 – 170.
- 61) Х. Капицић, *Аграрно питање у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе (1878 – 1918)*, Радови АНУБиХ, XLIX/16, 1973, 315 – 339. Резиме на њемачком језику. Исти рад је објављен и у Годишњаку БиХ XIX, 1973, 71 – 96, а у нешто краћем облику и у књизи Југословенски народи пред први светски рат, САН, посеб. изд. CDXVI/61, 1967, 93 – 117.
- 62) Ф. Хауптман, *Регулирање земљишног посјела у Босни и Херцеговини и почеци насељавања страних сељака у доба аустроугарске владавине*, Годишњак БиХ XVI, 1967, 151 – 171. Резиме на њемачком језику; од истог аутора, *Босанскохерцеговачки ага у процијепу између привредне активности и рентнијерства на почетку XX стољећа*, Годишњак БиХ XVII, 1969, 23 – 40. Резиме на њемачком језику.

окупационе управе према земљорадничким задругама предмет је обраде Н. Илијића,⁶³) док је М. Имамовић дао кратак преглед нормативне дјелатности власти на подручју регулисања аграрних односа од 1878. до 1914. године. Исти аутор је посветио један свој рад и третману аграрно питања у програмима грађанских политичких странака у Босни и Херцеговини.⁶⁴) Настављајући проучавања економских узрока исељавања из Босне и Херцеговине, Х. Капицић је објавио рад о емиграцији у сјеверну Америку почетком XX вијека.⁶⁵) Аграрним немирима на почетку XX вијека посветили су пажњу Т. Крушевац и Т. Грбеља.⁶⁶)

5. Раднички покрет

У већем броју радова и прилога обрађени су различити аспекти историје радничког покрета у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом. Више аутора обрађује организовани раднички покрет у Босни и Херцеговини и посебно политичку активност Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине. Н. Бабић анализира настанак организација радничког покрета Босне и Херцеговине, политичку дјелатност Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине, с посебним акцентом на њене ставове према рату, револуцији и југословенском питању.⁶⁷) Развој и политичку активност Социјалдемократске партије Босне и Херцеговине са становишта њене националне политике шире у својим радовима освјетљава Е. Рецић. Исти

-
- 63) Н. Илијић, *Развитак задругарства у Босни и Херцеговини од 1900 – 1941. године*, Научно друштво СРБиХ, Грађа XIII/3, Сарајево 1964, 272. Од истог аутора, *Став аустроугарске управе према земљорадничким задругама у Босни и Херцеговини*, у књизи: Југословенски народи пред први свјетски рат, САН посеб. изд. CDXVI/61, Београд 1967, 261 – 287. Резиме на француском језику.
- 64) М. Имамовић, *Регулисање аграрних односа у Босни и Херцеговини 1878 – 1914*, *Анали Правног факултета у Београду*, 2, 1973, 139 – 150. Резиме на руском, енглеском и француском језику; Од истог аутора, *Аграрно питање у програмима грађанских политичких странака у Босни и Херцеговини до 1911. године*, ИИЧ, 3 – 4, 1973, 150 – 162. Резиме на њемачком језику.
- 65) Х. Капицић, *Економска емиграција из Босне и Херцеговине у САД, почетком XX вијека*, Гласник АДА VII, 1967, 191 – 220.
- 66) Т. Крушевац, *Селачки покрет – штрајк у Босни 1910. године*, У књизи Југословенски народи пред први свјетски рат, САН посеб. изд. CDXVI/61, Београд 1967, 369 – 405, Резиме на њемачком језику; Т. Грбеља, *Немири сеоског становништва на ливњском подручју 1906. године*, Прилози Института за историју у Сарајеву 9/1, 1973, 365 – 371.
- 67) Н. Бабић, *Рат, револуција и југословенско питање у политици Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине*, »Веселин Маслеша«, Сарајево 1974, 229. Резиме на њемачком језику, (Приказ, Р. Брчић, *Часопис за савремену повијест*, Загреб 3/16, 1974, 160 – 163; В. Беговић, *Социјализам*, Београд I, 1975, 101 – 113, Д. Боровчанин, *Опредјељења*, бр. 4, Сарајево 75, 91 – 100). Од истог аутора су и радови: *Оснивање организација радничког покрета Босне и Херцеговине и њихова друштвено-политичка оријентација*, Прилози ИРП Сарајево, 7, 1971, 11 – 47. Резиме на енглеском језику; *Социјалдемократска странка и југословенско питање*, Прилози ИРП Сарајево, 8, 1972, 33 – 54. Резиме на енглеском језику; *Социјалдемократска странка Босне и Херцеговине у борби за друштвени преображај уочи првог свјетског рата*, *Годишњак БиХ*, XIX, 1973, 163 – 191. Резиме на француском језику.

аутор испитује и однос аустријске социјалдемократије према Босни и Херцеговини.⁶⁸⁾

Економски положај радничке класе у Босни и Херцеговини и акције радника на побољшању друштвено-економских позиција третиран је у више расправа и краћих прилога. И. Хаџибеговић испитује структуру, број радника, као и њихове организиране акције до мајских штрајкова 1906. године. Истн аутор освјетљава улогу страних радника у организовању радничког покрета у Босни и Херцеговини и пише о првим радничким организацијама.⁶⁹⁾ У најужој вези с тим су и прилози који доприносе освјетљавању социјалног законодавства и мјера аустроугарске управе у тој сфери.⁷⁰⁾ Поједини радови третирају одређене струковне организације радника. Тако дјелатност типографских радника као и њихове акције на повезивању са одговарајућим струковним организацијама предмет су обраде Б. Миличића и В. Оштрића.⁷¹⁾ У више радова С. Кесић указује на специфичности настанка и развика радничког покрета у Босни и Херцеговини, Србији и Хрватској, као и на међусобне везе поменутих радничких покрета.⁷²⁾ И. Хаџибеговић освјетљава однос клерикалне групе око надбискупа Ј. Штадлера према радничком покрету и појави социјалистичких идеја у Босни и Херцеговини почетком XX вијека, као и настојање да се окупљају радици на искључиво католичкој основи.⁷³⁾ Мајски штрајк радника БиХ 1906. годи-

68) Е. Решић, *Припремање, оснивање и дјелатност Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине са посебним освртом на њено становиште према националном питању на I и II конгресу*, Прилози Института за историју у Сарајеву, 9/1, 1973, 163 – 226. Резиме на енглеском језику; Од истог аутора су и: *Национално питање у политичкој активности Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине од II конгреса до конгреса Уједињења*, Прилози Института за историју у Сарајеву 10/2, 1974, Резиме на енглеском језику. *Аустријска социјалдемократија и питање Босне и Херцеговине*, Прилози ИРП Сарајево, 2, 1966, 7 – 25. Резиме на енглеском језику.

69) И. Хаџибеговић, *Положај радништва у Босни и Херцеговини до мајских штрајкова 1906. године*, Прилози ИРП Сарајево, 3, 1967, 47 – 74. Резиме на енглеском језику. Од истог аутора: *Улога страног радништва у организовању радничког покрета у Босни и Херцеговини 1878 – 1906. године*, Прилози ИРП Сарајево, 5, 1969, 145 – 163. Резиме на енглеском језику.

Прве радничке организације у Босни и Херцеговини, Материјали научног скупа »Прво радничко друштво у југословенским земљама« – Осиек 1867, Славонски Брод 1969, 275-289.

М. Гаврић, *Нанад на наднице рудара Креке крајем XIX вијека*, Прилози ИРП Сарајево, 1, 1965, 9 – 28.

70) И. Хаџибеговић, *Социјална заштита радника у Босни и Херцеговини до 1906. године*, Годишњак БиХ, XVI, 1965, 243 – 255; од истог аутора: *Увођење обавезног социјалног осигурања у Босни и Херцеговини 1909 – 1910. године*, Гласник АДА, VIII – IX, 1968/1969, 185 – 204.

71) Б. Миличић, *Политичко организовање графичких радника Босне и Херцеговине 1903 – 1941*, Прилози Института за историју у Сарајеву, 1974, 10/2, 215 – 234, Резиме на енглеском језику; Од истог аутора, *Графички радници Сарајева 1903 – 1941. године*, Сарајево 1975, 100; В. Оштрић, *Везе и сурадња типографа у Босни и Херцеговини и Хрватског типографског друштва до 1903. године*, Прилози ИРП Сарајево, 7, 1971, 163 – 182.

72) С. Кесић, *Српска социјалдемократија према радничком покрету Босне и Херцеговине до 1908. године*, ИРП Београд, Зборник радова 2, 1965, 7 – 37. Резиме на руском језику. Од истог аутора: *Неке акције међународног радничког покрета и њихов одјек у радничким покретима Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине*, ПИС, 6, Институт за савремену историју Београд, 1969, 113 – 133. Резиме на њемачком језику; *Хрватски и србијански раднички покрет и стварање првих синдикалних организација у Босни и Херцеговини*, Историјски институт Славоније, Слав. Брод 1969, 291 – 315.

73) И. Хаџибеговић, *Клерикализам према радничком покрету у Босни и Херцеговини почетком XX вијека*, Годишњак БиХ, 1970 – 1971, 139 – 162. Резиме на француском језику.

не приказује Р. Петровић на основу извјештаја италијанског конзула у Сарајеву.⁷⁴⁾ Исцрпне податке о првомајским прославама у Босни и Херцеговини доноси у свом раду Т. Грбеља.⁷⁵⁾ Радничка штампа и неки аспекти културне активности у радничком покрету третирали су у радовима И. Карабеговића, као и у краћим прилозима других аутора.⁷⁶⁾ О друштвено-економским претпоставкама развитка социјалистичког синдикалног покрета у Босни и Херцеговини са назнаком његових основних обиљежја пише Н. Шарац.⁷⁷⁾

6. Културна историја

Културни и просвјетни живот под аустроугарском управом предмет је обраде релативно мањег броја истраживача који су у својим монографијама, расправама и чланцима освијетлили поједине аспекте ове области. У опсежној књижевно-историјској студији први пут је М. Ризвић цјеловито обрадио књижевно стварање босанскохерцеговачких Муслимана.⁷⁸⁾ Позоришни живот у Босни и Херцеговини приказан је у студији Ј. Лешића, као и у неким другим краћим прилозима.⁷⁹⁾ О почецима музичког школства у Сарајеву пише Р. Бесаровић. Исти аутор објавио је и прилог о оснивању Српске централне библиотеке у Сарајеву.⁸⁰⁾ Х. Диздар освјетљава мелографски и етнографски рад чешког сликара и музиколога Лудвига Кубе у Босни и Херцеговини.⁸¹⁾

- 74) Т. Грбеља, *Првомајске прославе у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе*, ЈИЧ, 3 – 4, 1972, 29 – 64. Резиме на француском језику.
- 75) Р. Петровић, *Италијански приказ генералног штрајка у Босни и Херцеговини 1906. године*, Годишњак БиХ, 1966 – 1967, Сарајево 1969, 419 – 426.
- 76) И. Карабеговић, *Глас слободе од 1909 – 1929. године и његов значај за проучавање историје радничког покрета у Босни и Херцеговини*, Прилози ИРП Сарајево, 1966, 2, 27 – 74. Резиме на руском језику; И. Карабеговић и И. Хаџибеговић, *Улога Гласа слободе у ширењу социјалистичких идеја у Босни и Херцеговини од 1909. до 1919. године*, Прилози ИРП Сарајево, 1971, 7, 183 – 197; Н. Бабић, *Радничка штампа у Босни и Херцеговини до 1941. године као историјски извор*, Прилози ИРП Сарајево, 1968, 4, 633 – 638. Резиме на енглеском језику. П. Митровић, *Из културне историје радничког покрета Босне и Херцеговине до 1918. године*, Прилози ИРП Сарајево, 8, 1972, 291 – 304.
- 77) Н. Шарац, *Развој и обиљежја социјалистичког синдикалног покрета у Босни и Херцеговини до конгреса уједињења 1919. године*, Преглед, 9, 1969, 197 – 206.
- 78) М. Ризвић, *Књижевно стварање муслиманских писаца у Босни и Херцеговини у доба аустроугарске владавине I – II*, Дјела АНУБиХ, XLVI, 2/1, Сарајево 1973, 316 – 306. Резиме на енглеском језику. (Приказ, С. Ђорђевић, *Књижевна историја*, Београд, 1974, VI 24, 765 – 766; М. Имамовић *Живот*, 4, 1974, 481 – 485, Сарајево, М. Маглајлић, *Израз*, Сарајево, 1975, 1, 95 – 99).
- 79) Ј. Лешић, *Позоришни живот Сарајева 1878 – 1918*, Свјетлост, Сарајево, 1973, 365 (Приказ, Р. Бесаровић, *Гласник АДА XII – XIII*, 311 – 316); Од истог аутора: *Путујућа позоришта и њихов утицај на нозоришни живот Мостара за вријеме аустроугарске управе*, *Гласник АДА VI*, 1966, 63 – 142; Ристо Бесаровић, *Од Саломоновог позоришта до Друштвеног дома*, *Гласник АДА XII – XIII*, 1972 – 1973, 239 – 258.
- 80) Р. Бесаровић, *Почети музичког школства у Сарајеву*, *Гласник АДА X – XI*, 1970 – 1971, 326 – 344; *Трагом једне иницијативе. Оснивање Српске централне библиотеке у Сарајеву*, Библиотекарство, Сарајево 1965, 3, 1 – 25 (Исти рад објављен у књизи: Р. Бесаровић, *Из културне историје Босне и Херцеговине (чланци и расправе)* Свјетлост, Сарајево 1966, 26 – 60).
- 81) Х. Диздар, *Чешки мелограф и сликар Куба и његов рад у Босни*, *Гласник АДА, IV – V*, 1964 – 1965, 229 – 339.

Босанскохерцеговачка периодика под аустроугарском управом предмет је доста исцрпне обраде више аутора. М. Ризвић аутор је монографије о »Бехару«, првом часопису босанскохерцеговачких Муслимана,⁸²⁾ а Љ. Томић-Ковач монографије о мостарском часопису »Зора«.⁸³⁾ Т. Крушевац објавио је више прилога о штампи и часописима из тзв. првог аустројског периода окупационе управе у Босни и Херцеговини.⁸⁴⁾ Сличну проблематику третира и В. Хунски.⁸⁵⁾ Р. Бесаровић пише о покретању листа »Нада«,⁸⁶⁾ а Х. Ђурић Кочићевог листа »Развитак«.⁸⁷⁾ О часопису »Преглед« у поводу шездесетогодишњице његовог излажења пише М. Папић.⁸⁸⁾

Историја школовања, школска институција, као уопште просвјетна политика у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом обухваћена је у монографијама В. Богићевића и М. Папића, као и у неким другим прилозима.⁸⁹⁾ Расправу о настанку и дјеловању Института за истраживање Балкана у Сарајеву написао је Х. Капицић.⁹⁰⁾ О неким општим карактеристикама културног развитка у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом расправља Р. Бесаровић.⁹¹⁾

82) М. Ризвић, *Бехар, књижевно историјска монографија*, Свјетлост, Сарајево, 1971, 629 + (6) – Осврт М. Имамовић, Гледишта 11 – 12, Београд 1971, 1638 – 1644. (Приказ, М. Хацијахић, Преглед, 3, 1972, 409 – 412); А. Наметак, *Из историје Бехара*, Библиотекарство, Сарајево 4, 19 – 21, 1966.

83) Љ. Томић-Ковач, *Зора, књижевно-историјска монографија*, Сарајево Свјетлост 1971, стр. 661 + (1).⁸ (Биљешка Ј. Јовановић, Библиотекарство, Сарајево 1972, 1, 53 – 56).

84) Т. Крушевац, *Видићева »Просвјета« 1885 – 1888*, Гласник АДА IV – V 1965, 209 – 228; Од истог аутора: *Периодика босанска у првом аустројском периоду »Напредак«*, Библиотекарство, Сарајево, 3 – 4, 1968, 1 – 10; *Периодика босанска у првом аустројском периоду*, Годишњак БиХ, Сарајево XVIII, 1969, 341 – 365; *Периодика босанска у првом аустројском периоду »Ватан«*, Библиотекарство, Сарајево, 1 – 2, 1969, 1 – 8; *Листови Дон Франје Милчића (Херцеговачки Босиљак, Нови Херцеговачки Босиљак, Глас Херцеговца)*,

Прилози, Институт за историју у Сарајеву, 9/1, 1973, 333 – 363.

85) В. Хунски, *Неки моменти у вези с покретањем часописа и листова који су излазили за вријеме аустроугарске окупације*, Библиотекарство, Сарајево, 4, 1973, 33 – 40. Резиме на енглеском језику.

86) Р. Бесаровић, *Покретање »Наде«*, Преглед, 9, 1973, 1117 – 1135.

87) Х. Ђурић, *Покретање Кочићевог »Развитак«*, Библиотекарство, Сарајево, 4, 1966, 7 – 9.

88) М. Папић, *Шездесет година часописа Преглед*, Прилози ИРП Сарајево, 6, 1970.

89) В. Богићевић, *Историја развитка основне школе у Босни и Херцеговини у доба турске и аустроугарске управе (1463 – 1918)*, Завод за издавање уџбеника Босне и Херцеговине, Сарајево 1965, 274. М. Папић, *Школство у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске окупације (1878 – 1918)*, Веселин Маслеша, Сарајево 1972, 198 + (5). (Биљешка: Дика Дервишевић, Библиотекарство, Сарајево, 1 – 2, 1973, 85 – 87; Од истог аутора: *Стазама просвјете и културе*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево 1966, 214. (Приказ Р. Бесаровића, Гласник АДА 1966, 391 – 395); *Просвјетна политика Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини*, САН, Београд, Посебна издања, CDXVI/61, 1967, 703 – 724, Резиме на енглеском језику; *Из прошлости српско-хрватског језика и правописа у Босни и Херцеговини*, Преглед, 4, 1973, 419 – 442.

90) Х. Капицић, *Институт за истраживање Балкана у Сарајеву 1904 – 1918 (намјена и планови)*, Радови Филозофског факултета у Сарајеву II, 1964, 7 – 51. Резиме на њемачком језику. (Приказ: Ј. Јовановић, Библиотекарство, Сарајево 1966, 1, 85 – 86). Капицићева расправа објављена је и у његовој књизи, *Босна и Херцеговина под аустроугарском владавином (чланци и расправе)*, Свјетлост, Сарајево 1968, 310 – 371.

91) Р. Бесаровић, *Специфичности културног развитка у Босни и Херцеговини 1878 – 1918*, у књизи Р. Бесаровић, *Из културне и политичке историје Босне и Херцеговине*, Свјетлост, Сарајево 1966, 7 – 25.